पताकाख्यानकमिदं द्वितीयं परिकीर्तितम्" । यथा वेण्यां भीमः । "रक्तप्रवाहितमुखः क्षतविग्रहाश्च सख्या भवन्तु कुरुराजसुताः सभृत्याः" । अत्र रक्तादीनां रुधिरशरीरार्थहेतुत्वस्वेच्छयेन बीजार्थप्रतिपादनात् नेतृरसङ्गसप्रतिपत्तौ सत्यां द्वितीयं पताकाख्यानकम् । "अर्थोपक्षेपकं यत्तु बीजं सविनयं भवेत् । श्लिष्टप्रश्नुत्तरोपेतं तृतीयमिदमुच्यते" । बीजमव्यक्तार्थं श्लिष्टेन सम्बन्धयोग्येनाभिप्रायान्तरप्रयुक्तेन प्रश्नुत्तरेणोपेतं सविनयं विशेषनिश्चयप्राप्त्या सहितं सम्पद्यते यत् तत् तृतीयं पताकाख्यानकम् । यथा वेण्यां द्वितीयेऽङ्के । कञ्चुकी । देव ! भग्नं भग्नम् । राजा । केन । कञ्चु । भीमेन । राजा । कस्य । कञ्चु । भवतः । राजा । क्वाः किं प्रलपसि । कञ्चु । अभयं देव ! नहु ब्रवीमि भग्नं भीमेन भवतः । राजा । धिक् दुष्टापसद ! कोऽयमद्य ते व्यामोहः । कञ्चु । देव न व्यामोहः सत्यमेव । "भग्नं भीमेन भवतो महता रथकेतनम् । पातितं किङ्किणीजालबद्धाक्रन्दमिव क्षितौ" । अत्र दुर्योधनोऽभङ्गरूपप्रस्तुतसंक्रान्तमर्थोपक्षेपकम् । "द्यूतं वचनविन्यासः सुश्लिष्टः काव्ययोजितः । प्रधानार्थान्तराक्षेपी पताकाख्यानकं परम्" । यथा रत्नावल्याम् "सहामोत्कलिकां विपाण्डुरदलां प्रारब्धतृष्णां सखादायासं मनोज्ञमैरविरलैरातन्वतीमात्मनः । अद्योद्यानवतामिमां समदनां नारीमिवान्यां भुवं पश्यन् कोपविपाटलद्युतिमुखं देव्याः करिष्याम्यहम्" । अत्र भाव्यर्थः सूचितः । एतानि चत्वारि पताकाख्यानकानि कचिन्मुखार्थं कचिदङ्गार्थमपि सर्वसन्धिषु भवन्ति । काव्यकर्तॄरिच्छावशाद् भूयोऽपि भवन्ति" ।

पताकिक त्रि० पताका अस्यास्ति ठन् । पताकायुक्ते ।

पताकिन् त्रि० पताका+अस्त्यर्थे ठन् । पताकायुक्ते अन्यत्र "अहविशेषवेधवशात् तदीयदण्डपदादिलग्नतः फलविशेषसूचके चक्रभेदे तत्स्वरूपादिकं ज्यो०त० उक्तं यथा

"तिर्यग्गूर्ध्वगता रेखास्तिस्रोऽष्टौ पताकया । युताः कार्या वेधविदा सर्वसङ्गतरेखया । दक्षस्योत्तररेखातो वामं मेषादिराशयः । मघाष्टयुग्मविंशाश्च षड्दशेन्द्राग्निसागराः । कर्कटानृमीनपर्यन्तमङ्का देया यथाक्रमम् । बालस्य जन्मकालीनपञ्चलग्नमजादिषु । विन्यस्य चिन्तयेत् प्राज्ञः शुभाशुभं यथाक्रमम् । शुभदण्डयोगवेधैर्लग्नाद्बालस्य शोभनम् । पापदण्डयोगवेधैराग्यङ्गाद्विद्विकालवित् । बलाधिके दिनं, मध्ये मासो, हीने च हायनम् । कर्कीमीनधनुर्भ्यश्च हरिः कीटघटेन च । स्त्रियास्तौलिमृगाभ्याञ्च घटे मीनेन कन्यया । धनुषो मृगकर्किभ्यां मकरे धनुषा स्त्रिया । मीने कर्कितुलाभ्यां मीनस्त्रीधनुषा त्वजे । तुलाकर्किमृगैर्मेषे कीटकुम्भद्वयेषु च । सिंहवृश्चिक एतेषु वामदक्षिणसम्मुखे । राहुकेत्वर्कसौरारैः पापैर्विद्धो युतोऽशुभः । तदन्यैर्युतविद्धस्तु लग्नराशिः शुभप्रदः । एकोनविंशतिः कर्के सिंहे सप्तदशैव तु । षट्त्रिंशद्बलायाश्च षड्विंशतिस्तुलाधरे । वृश्चिके सिंहवज्ज्ञेयमूनत्रिंशच्चरासने । षड्विंशं मकरे ज्ञेयं, कुम्भे सप्तदश स्मृताः । नवयुग्मे तथा मीने मेषे षड् दशभिस्तथा । वृषभे च यथा सिंहे युग्मेऽङ्कुरलोचने । त्रिनयाङ्कादियं संख्या दिनमासाब्दनिर्णये । एकाङ्कात् द्विस्त्रिकाङ्काद्वा कचिद्विष्टेव सम्भवः । मारेशादर्द्धवामेषु राशयोः पञ्चषट्क्रमात् । अधिपाः सुर्यकाशस्य यथाकोष्ठे भवन्ति हि । रवीन्द्वेन्द्वङ्गुरुस्त्राजयभिज्ञरवयो निशि । रविशुक्रशनीयमनीव्यकुजभास्कराः । दिने, तुल्याः परेभ्यो तथा रात्रावपि ग्रहाः । पापदण्डे भवेद्विद्धिः शुभदण्डे शुभं भवेत् । शुभग्रहस्य दण्डे तु कर्मारम्भाच्छुभं भवेत् । आरम्भात् पापदण्डे तु कर्म निष्फलतां व्रजेत् । यस्यार्द्धयामस्यैव प्राग्दण्डः सप्तदाहृतः । षट्षट्परीत्य दण्डाश्च त्रयो रात्रौ मतास्तथा । आदित्ये भृगुजो बुधोऽपि च शशी, सोमे शनीज्यौ कुजो, भौमेऽर्कः सितसोमजौ, च शशिजे सोमः शनिर्भूपतिः । जीवेऽङ्गारशनी भृगुर्भगुसुते सौम्येन्दुमार्त्तण्डजाः । काले जीवशनीजतिग्मकिरणा रात्रौ च दण्डाधिपाः । यामाद्यैश्चियसंख्यातो द्वितीयस्तु तदर्द्धतः । तदर्द्धात् तु तृतीयः स्यात्तदर्द्धात् तु तुरीयकः । अङ्काभावे तु राहुः स्यात्तदङ्को वसुसंख्यकः । भग्नाङ्कस्य परित्यागाद्विना दण्डाधिपा यथा । रविदनुजबुधगुरोचन्द्रसुरासुराः कुजरविदनुजशशाः शेन्दुसुरासुराश्च । गुरुशशिरविदैत्याः शुक्रभौमार्कदैत्याः शनिकुजरविदैत्या दण्डपाद्यर्द्धयामे" । दनुजो राहुः । अर्द्धयामे दिनार्द्धप्रहरे । शुभदण्डमाह । "शेषावर्कस्य दण्डौ सततशुभकरावादिशेषौ तथेन्दोः, शेषो दण्डः कुजस्याथ गुरुबुधयोराद्यमाद्यं